כשם שפרצופיהם שונים כך דעותיהם שונות

בסודשיח

בס"ד ■ יום רביעי ■ פרשת בא ■ ראש חודש שבט ה'תשע"ה ■ 21.01.2015 ■ גליון מס' 310

תפוצה לכל קהילות ישראל

פרשת בא

המצווה הראשונה בתורה

/ הרב יעקב הלוי פילבר

"החודש הזה לכם היא המצוה הראשונה שנצטוו ישראל" כך פותח רש"י את פירושו לתורה, ועל כך יש לשאול מה החשיבות של מצות קידוש החודש להיות ראשונה מדוע לא נבחרה מצוה כללית יותר כמו "אנכי ה' אלקיך" או "ואהבת לרעך כמוך" שהוא כלל גדול בתורה, ועוד יש לשאול מדוע הקדימה התורה את מצות קידוש החודש לפני מתן תורה עוד בהיות עם ישראל במצרים? ולכאורה אפשר היה לומר שמיד לאחר מצות קידוש החודש מצווה התורה את עם ישראל לקחת בעשור לחודש שה לבית אבות לקרבן פסח, ואם לא נדע מתי ראש חודש לא נדע מתי העשור לחודש. אבל לפי המדרש אנו מוצאים ערך כללי יותר למצות קידוש החודש מאשר סידור הלוח העברי, וכך מובא במדרש (תנחומא בא יב): "החודש הזה לכם - למה הדבר דומה? למלך שהיה לו אורלוגין (מודד זמן), כיון שעמד בנו על פרקו אמר לו: בני, עד עכשיו אורלוגין זה בידי, מעכשיו מסור הוא לך, כך הקב"ה היה מקדש חודשים ומעבר שנים, כיון שעמדו ישראל אמר להם: עכשיו חשבונם של חודשים ושנים בידי, מכאן ואילך הרי הם מסורים לכם". ובצורה אחרת מתאר זאת המדרש: "אמר הקב"ה: משעה שבראתי את עולמי הייתי נושא משאוי, לחשב חשבונות של חודשים, מכאן ואילך הוא מסור לכם, לכם הוא מסור ואין אתם מסורים בידו". מצות קידוש החודש היא מתייחסת לשליטתו של האדם על מימד הזמן. חשיבותו של הזמן הוא, שהוא המסגרת שבו מגשים האדם את חייו, אבל בתנאי שהאדם שולט על זמנו ולא הזמן שולט על סדר יומו של האדם, והנה בהיות ישראל במצרים כעבדים לפרעה לא היו אדונים על זמנם, שהרי העבד לא רק חייו מוכתבים על ידי אחרים, אלא כל סדר יומו, קצב החיים והצורה שתינתן לחייו, כל אלו אינם בידו אלא נקבעים על ידי אחרים, על כן אין פלא שעם ישראל שקע במצרים במ"ט שערי טומאה למרות ששמר לעל זהותו היהודית. וכשעמד הקב"ה ליתן לעם ישראל תורה ומצוות ראה צורך להקדים להם עוד במצרים ולהודיע להם שהמצב שהם שרויים בו במצרים אינו בלתי הפיך, ובניגוד למצבם במצרים מכאן ואילך הזמן יהיה מסור בידם, כמו שאמרו במדרש: "החודש הזה לכם-לכם הוא מסור ואין אתם מסורים בידו" (תנחומא ישן שם). שהרי כל עוד האדם אינו בעלים על חייו אין מקום לצוות אותו בתורה ובמצוות. ולכן הידיעה הזאת הייתה צריכה להאמר לישראל עוד לפני שהם באים לקבל תורה במעמד הר סיני, שעד אז האומה תפנים את המסר הזה שמכאן ואילך עיתותיה בידה, ואכן הידיעה הזו שהאדם הוא השולט על הזמן ולא הזמן שולט על האדם, הייתה חשובה מאוד לדור יוצאי מצרים, והיא נחוצה לא פחות לכל אדם ואדם, בכל עת ובכל תקופה. כי לא רק העבד אלא גם מי שבאופן פורמאלי הוא בן חורין, גם מי שעתותיו בידו, גם אז הוא לא תמיד באמת בן חורין, כמו שניסח זאת ריה"ל בשירו: "עבדי הזמן עבדי עבדים המה" ולכן גם לבני חורין, גם להם באה מצוות קידוש החודש להדגיש את חשיבותו של הזמן, ואת היכולת של האדם לקדשו. הזמן הוא מסגרת החיים שניתנה לאדם במתנה מן השמים, והחיים הם יחידות של זמן, שכל אחד מבני האדם זוכה בהן מי יותר ומי פחות, וכל תפקידו של האדם עלי אדמות הוא לתת משמעות ותוכן למסגרת הזמן שזכה בהן. וכאן מקומה של התורה והמצוות שהן המסייעות לאדם לממש בדרך נכונה את זמנו. והצורך של האדם לסיוע של התורה ושל המצוות הוא מפני שהאדם העומד לבדו מול המציאות הסובבת אותו, הוא מגשש באפילה, מתלבט ותוהה איך לעצב את הערכים ואורחות החיים הנכונים במציאות שהוא מצוי בה. וגם אם לפעמים מצליח האדם לעצב בכוחות עצמו חלק מחייו, אם בתבונתו השכלית, אם בתחושתו המצפונית או בישרותו הטבעית של האדם שעשהו האלקים ישר. עדיין האדם מועד לשגיאות וטעויות אם מפני המוגבלות שאנו נתונים בה, אם בגלל אי היכולת לזהות בצורה מדויקת בין הטוב והרע, בין האמת והשקר. לפי זה יפה עשתה התורה שהציבה בראש תרי"ג המצוות את מצוות קידוש החודש, המצווה המדגישה את שליטתו של האדם על הזמן. שבלעדי השליטה הזאת אי אפשר לצוות את האדם בתורה ובמצוות.

עוד בעיתון

ניתן לעבור לכתבה הרצויה ע"י לחיצה על שמה.

האם צריך להבין שמו"ת?
נעסוק בעניני שניים מקרא ואחד תרגום ונברר בס"ד האם הקורא שמו"ת צריך להבין את הקריאה והתרגום...
המשך בעמ' 2

שויית חורף
קניתי לבני התינוק בקבוקי פלסטיק חדשים, אשתי רצתה לבצע 'עיקור' זה בתוך סיר בשרי...
המשך בעמ' 3

סיפור לשבת
דמות מסתורית בחדר המלון
אי-אפשר שלא לזהות ממרחקים את דמותו הססגונית של "הגבאי" ר' אברהם אילוז, המוכר בעיקר מחברותו רבת השנים בעיריית רמלה...
המשך בעמ' 4

שביבים
■ מרימים יד על נשותיהם
■ הקלטת של ר' שלמה זלמן אויערבך
■ רפואה לעיניים עיוורות
■ בזכות חסד שעשה עם עיוור
המשך בעמ' 6

האם צריך להבין שמו"ת?

/ הרב הגאון רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א

נעסוק בענייני שניים מקרא ואחד תרגום ונברר בס"ד האם הקורא שמו"ת צריך להבין את הקריאה והתרגום.

א ישנו חילוק יסודי בין לימוד תורה שבכתב, שמקיימים מצות ת"ת בלימודה גם ללא הבנה כלל. לבין לימוד תורה שבע"פ, שכל מטרתה היא הבנתה. וכן כתב הגר"ז בשולחנו הערוך (ת"ת ב, יב) וז"ל: אם מוציא בשפתיו, אעפ"י שאינו מבין אפילו פירוש המילות מפני שהוא עם הארץ, הרי זה מקיים מצות "ולמדתם" וכו'. במה דברים אמורים בתורה שבכתב. ובסעיף יג כתב שבתורה שבע"פ אם אינו מבין הפירוש אינו נחשב לימוד כלל. וכ"כ בשו"ת מהרי"ל החדשות (סי' מה), השל"ה (ק"א דף י' ע"א), רבנו בחיי (בכד הקמח אות ת' תורה), משנ"ב (סי' נ' סק"ב) בשם המג"א, שו"ת ארץ צבי (סי' נ) ועוד רבים. ועי' בספר בתורתו יהגה (פרק ח) בארוכה נפלאה בזה.

ולפי"ז יש לדון דלכאורה נוכל לקרוא שמו"ת מבלי להבין, וכפי שמקיימים מצות ת"ת בקריאת תורה שבכתב מבלי להבינה. (ואכן, רבנו בחיי (שם) כתב כך: "קריאת התורה מצוה גדולה היא, אעפ"י שלא יבין מה שקורא, ובלבד שיודע שהוא קורא. כי פעמים שיקרא אדם פרשה אחת מן התורה ולא יתבונן בעצמו שקרא כלל ומתוך שהוא מחשב בדברים אחרים. ולכן קריאת התורה כשיודע שהוא קורא, מצוה גדולה היא ושכר גדול יש לו בזה", עכ"ל). וכן יש לדון האם צריך להבין את קריאת התרגום או שמא דינו שונה. ולולי דמסתפינא הייתי תולה בזה מחלוקת ראשונים, וכדלהלן:

ב בברכות ח,א נאמר: לעולם ישלים אדם פרשיותיו עם הציבור שנים מקרא ואחד תרגום ואפילו עטרות ודיבון. רש"י פירש שהגמרא נקטה "ואפילו עטרות ודיבון" מפני שבמילים אלו לא הוסיף התרגום מאומה. וכתב הטור (רפ"ה) ע"ז כך: ולפי"ז אפילו ראובן ושמעון וכיוצ"ב צריך לקרותו ג' פעמים. ויש מפרשים (התוספות, וכן רבנו יונה והרא"ש) דנקט "עטרות ודיבון", לפי שיש ספרים שכתוב בהם תרגום ירושלמי ונקט "עטרות ודיבון" אע"פ שאין צריכין כ"כ תרגום, ולפי"ז ראובן ושמעון אין צריך לקרותו ג' פעמים, עכ"ל הטור.

נמצא שנחלקו הראשונים האם צריך לשנות בתרגום גם דברים מובנים שאין התרגום מתרגמם. וסיבת מחלוקתם צריכה תלמוד.

ג מחלוקת קדמונים נוספת ישנה בסוגיה זו, אשר דשו בה רבים, ונעתיק את לשון הטור והב"י שהביאוה, וז"ל הטור: ואם לומד הפרשה בפירוש רש"י, חשוב כמו תרגום, שאין כוונת התרגום אלא שיבין הענין, אבל אם קורא בשאר לעז לא, עכ"ל הטור. וכתב הב"י שהתוספות והרא"ש כתבו שכשם שאפשר לקרוא תרגום אונקלוס, כך אפשר לקרוא תרגומי לעז שונים, המתרגמים את התורה לשפות שונות. אך כתבו הם שאינו כן, מפני שישנם דברים שהתרגום אינו מתרגמם רק לשפת הארמית, אלא גם מסבירם, באופן שא"א להבינם מלשון המקרא גרידא. בהמשך כתב כך: וכתב הרא"ש עוד: ונראה שהקורא בפירוש התורה יוצא בו ידי תרגום כיון שמפרש כל מילה ומילה, וכ"כ הסמ"ג (עשין יט) וז"ל: ואני דנתי לפני רבותי שהפירוש מועיל יותר מהתרגום והודו לי, וכו'. מיהו כתבו סמ"ג והגהות דאין נראה לר"י ורב עמרם (בסידורו ח"ב סי' לא) ורב נטרונאי שכתבו שהתרגום זכה מפני שניתן בסיני (מגילה ג, א). ועי' ביאה"ל (סי' רפ"ה ד"ה תרגום), וסיבת מחלוקתם צריכה תלמוד.

ד ונראה ובהקדם ד' המטה משה (סי' תס"ד) שכתב: "ושמעתי הטעם למה צריך להשלים פרשותיו הוא כנגד התורה שניתנה שלשה פעמים, פעם ראשון בהר סיני, שנית באהל מועד, שלישית באר היטב. משה"ה אנו קורין כל פסוק שני פעמים והשלישי תרגום כנגד באר היטב", עכ"ל.

והנה יש להבין את פי' דברי הש"ס במגילה ג' א' דתרגום אונקלוס נשנה בסיני ושכחום וחזרום ויסדום. דהא אמרו חז"ל דכל מה דעתיד תלמיד ותיק לחדש נשנה בסיני וא"כ מהי מעליותא דתרגום אונקלוס על יתר פירושי התורה.

ונראה דזוהי כוונת המטה משה דהתרגום נכלל בגדר המקרא אשר נאמר בו "באר היטב", והוא שישנה צורת המקרא דתושב"כ ככתבה וישנה צורה נוספת להמקרא, היינו "מקרא דבאר היטב", שהוא תרגום אונקלוס. ונמצא שבתקנת שמו"ת נאמר דבעי' לקרות ג' פעמים מקרא, ואמנם נאמר שהקריאה השלישית תהיה בצורה של קריאת התרגום, דנחשב כ"מקרא באר היטב", וז"פ.

והנה השיירי כנה"ג (רפ"ה, טור א') כתב: "שנים מקרא כנגד הקוראים, הקורא והש"ץ, ואחד תרגום כנגד המתרגם, מעדני מלך (מעדני יו"ט על הרא"ש ברכות א,ח,ד). ובספר מטה משה סי' תס"ד כתוב, שמעתי הטעם כנגד התורה שניתנה ג"פ, בסיני ובאהל מועד ומשנה תורה, ע"כ. ולטעמו לא יתיישב למה אין קורין ג' פעמים מקרא ולא שנים מקרא ואחד תרגום. ואפשר דכיון דהתכ־לית הוא כדי שיבין מה שקורא, תקנו שיקרא א' תרגום כדי שיבין. א"נ דטעמו ז"ל אעיקרא דדינא למה תיקנו ג' פעמים, אבל להיות שנים מקרא ואי תרגום יסבור כטעם מעדני מלך, עכ"ל. ועי' אליה רבא שכ' ע"ד השיירי כנה"ג כך: "ותמיהני הא זה לשון מטה משה: הראשון בסיני, השני באהל מועד, שלישית באר היטב. משה"ה קורין מקרא ב' פעמים והשלישי תרגום כנגד "באר היטב", עכ"ל.

ונמצא שישנם ב' הבנות בתקנת קריאת התרגום, הא': דהתרגום הוא צורה נוספת להמקרא, היינו "מקרא באר היטב" וכמשנ"ת. הב': כדי שיבין ע"י התרגום את המקרא, וכלשון הטור "שאין כוונת התרגום אלא שיבין הענין".

ה ונראה דבזה גופא נחלקו הראשונים, דהסוברים דבעי' לשוב ולקרות ג' פעמים גם על דברים ברורים ומובנים כ"ראובן ושמעון" ס"ל דהתקנה היתה לקרות ג' פעמים מקרא ומ"מ א' מהקריאות מתקיים ע"י קריאת תרגום אונקלוס, דנשנה מסיני כצורת מקרא.

וא"כ בעי' לקרותו גם במקומות שאינו מוסיף ביאור. אך החולקים שבמקום שא"צ לפירוש התרגום לא צריך לקרותו ס"ל דכל תקנת קריאת התרגום הוא בכדי שיבין ובכה"ג ליתא.

ולפי"ז י"ל דאם כנים דברינו והתרגום עניינו כמקרא, א"כ דינו כמקרא שמתקיימת מצוותו גם בלא הבנה (ומ"מ עי' בשו"ת הרדב"ז ח"ג תתס"ג, וכדלקמן, דמשמע מיניה דישנם ב' סוגי הבנה וגם במקרא קריאה"ת צריך שיבין מעט, ע"ש ודו"ק דהוא כמש"כ בפי' דבריו). אך אם תרגום נקרא בכדי שנבין את המקרא ופירושו וככל ביאורי התורה שבע"פ, א"כ א"א לקרותו בלי להבינו.

ואמנם החפץ חיים כתב בלקוטי אמרים פ"ה שכל מטרת קריאת שמו"ת היא ש"עי"ז יתבונן בהמקרא ויתן לב להבין, אבל אם לא השיג ידיעה עי"ז, מחוייב להתבונן ולדעת ואז יהיה נחשב לו שלמד מקרא. דבלא"ה אם לא הבין מה שלמד ומה שלמד לא נחשב ללימוד כלל, עכ"ל. וכן הלבוש כתב שענין לימודו הוא שיהיה בקי בתורה. ופשוט שבקריאה בלא הבנה א"א להיות בקי. וע"ע שו"ת אגר"מ (או"ח ד' סי' כ"ה). וכן נראה גבי תרגום מדברי המשנ"ב גופא, שכתב שראוי ללמוד גם פירוש רש"י, מפני שישנם מקראות שא"א להבינם ע"י תרגום לחוד. הרי דס"ל שקריאת התרגום נועדה להבנה, וכשקשה להבין דרכו ילמד רש"י.

אמנם בספר "דרך שיחה" נשאל מו"ר מרן הגר"ח קניבסקי כך: אמר שמו"ת ויודע שבאמצע לא חשב על מה שאמר וחלם בעת אמירתו. דהא בתפילה כה"ג יצא. אכן אפשר שכאן צריך "לימוד" וזה אינו לימוד. והשיב הגר"ח: "תיקנו שיגיד, ואמר", ע"כ. ואפשר דכוונת רבנו שליט"א דאף א"נ דטעם התקנה היתה לקרות התרגום בכדי שיבין, מ"מ גדר וצורת התקנה היתה שיגיד וממילא יבין, ואם קרה שלא הבין שוב יצא י"ח, וצ"ע.

שו"ת חורף הרב שבתי יגל / הכולל הקהילתי רעננה

שואל נ. שטרן מרעננה: קניתי לבני התינוק בקבוקי פלסטיק חדשים. לפי המלצת משרד הבריאות צריך 'לעקר' את הבקבוקים קודם השימוש הראשוני, כלומר להכניס את הבקבוקים לתוך מים רותחים.

אשתי שתחי' רצתה לבצע 'עיקור' זה בתוך סיר בשרי, אמנם אני אמרתי לה בנחרצות שהדבר לא אפשרי מאחר שאנו נשתמש בבקבוקים אלו לצורך הכנת תחליף חלב חלבי. לאחר מכן שאלתי רב האם אפשרי היה הדבר ונעניתי בחיוב, אך מחמת קוצר הזמן לא קיבלתי הסבר לפסק זה, והייתי שמח לקבל הסבר לפסק זה שנראה לי על פניו תמוה...

תשובה: אכן מותר לעקר בקבוקי פלסטיק חדשים בתוך סיר בשרי, אף על פי שלאחר מכן משתמשים בבקבוק זה לצורך האכלת התינוק בתחליף חלב חלבי ואבאר:

הנה ידוע שיש מושג שנקרא 'בחזקת חלבי' או 'בחזקת בשרי' והוא במקרה שבישלו מאכל פרווה כגון פסטה בתוך סיר בשרי בן יומו, שהמאכל הפרווה נחשב 'בחזקת בשרי' ודינו שאסור לאוכלו ביחד עם חלב (לדעת הרמ"א[א]) אך אין הוא בשרי ממש לעניין המתנת שש שעות בין בשר לחלב[ב].

סוגיא זו ידועה בשפת ההלכה כ'נ"ט בר נ"ט' - 'נותן טעם בר נותן טעם', שהרי הסיר בלוע בבשר שהתבשלו בו, וכעת טעם זה הבלוע יצא על ידי הבישול ונבלע בפסטה, ואם כן הפסטה בלועה בטעם קלוש של בשר, דור שני של הבשר - נותן טעם בן נותן טעם'.

בסוגיא זו נחלקו הראשונים והפוסקים - יש מתירים לכתחילה ויש אוסרים לכתחילה, וכפי שהזכרתי לעיל דעת הרמ"א לאסור לכתחילה - כלומר - אין לאכול פסטה זו ביחד עם רוטב שמנת, אבל בדיעבד אם התערב רוטב שמנת בפסטה זו - מותר לאכלה[ג]. וכמובן שאין צורך להמתין שש שעות מאכילת פסטה זו עד שיהיה אפשר לאכול מאכלים חלביים.

והנה המקרה שלנו הוא יותר קל מאחר ומדובר בנותן טעם בר נותן טעם בר נותן טעם, שהרי הבשר נתן טעם לסיר, הסיר נותן טעם למים, המים נותנים טעם לבקבוק, והבקבוק נותן טעם לתחליף החלב, ולכן מדובר כאן בדור שלישי או רביעי של הבשר, ומבואר בדברי הראשונים[ד] שגם אם נאמר שנ"ט בר נ"ט אסור, מכל מקום נ"ט בר נ"ט בר נ"ט - מותר.

ומעתה - אם מדובר בסיר בשרי שאינו בן יומו אז ודאי שאין לחוש כלל ומותר לעקר בו את בקבוקי הפלסטיק החדשים, וגם אם מדובר בסיר בשרי בן יומו - הדבר מותר כשיש צורך קצת - כך נראה לענ"ד[ה].

א - שו"ע יו"ד סימן צ"ה סעיף א'
ב - שם סימן פ"ט סעיף ג' ברמ"א.
ג - ולדעת השו"ע סימן צ"ה סעיף א' הדבר מותר לכתחילה.
ד - עיין ב"י ריש סימן צ"ה בשם בעל התרומה ודו"ק.
ה - ביאור לכך הוא שכשמדובר בסיר אינו בן יומו אפי' נ"ט בר נ"ט מותר לכתחילה כמבואר ברמ"א סימן צ"ה סעיף ב' ברמ"א, ואע"פ שיש מחמירים (מהרש"ל - מובא בט"ז) מ"מ בכה"ג שהוא ג' נ"ט בר נ"ט יש להקל אף לכתחילה, אבל אם הוא בן יומו יש לעיין אם מה שמתירים ג' נ"ט בר נ"ט לכתחילה הכוונה היא שאחר שכבר התבשל מותר לאוכלו עם חלב אבל לגרום כן לכתחילה שמא לא הותר - ולכן כתבתי שיש להקל רק במקום שיש צורך קצת ודו"ק.

סיפור לשבת

דמות מסתורית בחדר המלון*

אי־אפשר שלא לזהות ממרחקים את דמותו הסגולנית של "הגבאי" ר' אברהם אילוז, המוכר בעיקר מחברותו רבת השנים בעיריית רמלה. אילוז, דמות מוכרת וחביבה, כבר נבחר שלוש פעמים למועצת העיר, והטביע את חותמו במספר תפקידים, ביניהם באגף לתרבות תורנית של עיריית רמלה. אך עיקר גאוותו היא על עבודת הקודש היומית שלו כגבאי בבית הכנסת "קהילות יעקב" המתנוסס לתפארה במרכז העיר. אילוז, שומר משמרת הקודש, בחר לעשות לילות כימים, לנצור ולטפח את שעריו של ביהכ"נ לצד תפקידיו המגוונים בעשייה המוניציפאלית.

קולות התורה והתפילה מהדהדים במשך כל ימות השבוע בבית הכנסת הוותיק "קהילות יעקב" לשמם ולזכרם של מרן סידנא בעל "אביר יעקב" רבי יעקב אבוחצירה זי"ע, ושל מרן הגאון רבי יעקב ישראל קנייבסקי זי"ע, ה"סטייפעלר". במשך כשני עשורים ניצב ר' אברהם על המשמר, עומד ומשמש את ביהכ"נ ומתפללין בונה ומרחיב את כתליו. לא רבים יודעים את הסיפור המופלא המקשר בין הגבאי של "קהילות יעקב" ע"ש מרן רבי יעקב אבוחצירה, למאורע אישי שחווה לפני כשלושים שנה בדמנהור, מקום ציונו של רבינו ה"אביר יעקב". המאורע ההוא שינה את חייו ובסופו הוא גם נקלע באורח פלא לשמש כגבאי בבית הכנסת ע"ש רבי יעקב אבוחצירה, מאז לא זזה משם ידו.

ר' אברהם אילוז, נשנק מהתרגשות, כשהוא פורש את סיפור חייו המופלא, מעגל שסגר מעט יותר מעשור לאחר שחווה מאורע רוחני מטלטל בעיצומו של טיול עם חברים במצרים, שם טמון הסבא קדישא ה"אביר יעקב" זי"ע. גם הוא לא דמיין שלאחר יותר מעשור, הוא יסגור מעגל ויתמנה לגבאי בבית הכנסת ע"ש הצדיק.

על ציון ה"אביר יעקב"

"בשנת תשמ"א", פותח הגבאי אילוז את סיפורו המופלא, "יצאנו חבורה מצומצמת של חברים למצרים. זה היה אחרי "הסכם השלום" המפורסם שחתמו מנחם בגין ואנואר סאדאת בקמפ דיוויד. רבים ניצלו את ההזדמנות ונהרו למצרים למסע תענוגות למדינה שעד אמש נחשבה למדינת אויב. לאילוז, בן למשפחה דתית ומסורתית יוצאת מרוקו, לא היה דבר וחצי דבר עם דת ישראל. "הייתי חילוני יוצא צבא שיצא לבלות במצרים הגדולה. חיפשנו אוכל מצרי טעים ובעיקר נופים ואטרקציות. חצינו את סיני ואת שהותנו פתחנו במלון "זמאלק" שבקהיר. בילינו כהוגן, ניתן לומר, ואחרי שלושה ימים פנינו היו מועדות לאלכסנדריה המרוחקת מספר שעות נכבד מקהיר הבירה. באותה עת נפגשנו עם קבוצת נוסעים מאזור קריית מלאכי. אלו היו אנשים מסורתיים, והם בקשו שאתלווה אליהם לדמנהור, מקום ציונו של הסבא קדישא ה"אביר יעקב". הם נחשפו לערבית המצרית שהייתה שגורה על פי והם היו בטוחים שאני כדובר מצרית אסייע להם להגיע אל הציון הקדוש. כמובן שמשכתי בכתפיי בביטול. שמו של הצדיק לא אמר לי דבר. הייתי רחוק מהדת מרחק רב. ולולי הובטח לי שניסע משם ביחד לאלכסנדריה הסמוכה לא הייתי בא עימם. וכך יצאנו לדרך הארוכה. כחמש שעות ארכה הדרך לדמנהור. נסענו כחמישה אנשים עם מונית מקומית, לא הבנתי כלל את משמעות ההשתטחות על הציון, רק ציפיתי כבר להגיע לאלכסנדריה הרחוקה. שם, סיפרו חברים, נמצא מסעדות דגים משובחות במיוחד".

"הציון הקדוש, לאכזבת הנוסעים, היה סגור ומסוגר", נזכר אילוז. "את ידיעתי בשפה הערבית, ניצלתי היטב בפגישה עם המוכתר המקומי, שלאחר בקשיש מכובד וגינונים מסורתיים, נעתר ופתח את מקום ציון הצדיק. חבריי למסע, נכנסו פנימה נרגשים ורוטטים. נרות הודלקו ותפילות נישאו. רק אני נותרתי בחוץ, אדיש לגמרי למתרחש, כוסס ציפורניים, מצפה בקוצר רוח לסיום התפילה. לא התייחסתי כלל לתפילות ולבקשות שנישאו בקול רם. ברגע שבו יצאו המתפללים מהאוהל נשמתי לרווחה. עכשיו ניסע יחדיו, לאלכסנדריה, המסע השתלם, ציינתי לעצמי בסיפוק. ואכן אלכסנדריה לא אכזבה. מסעדות הדגים הרבות שבה, היו חוויה גסטרונומית לא מבוטלת. לאחר סיור קולינארי ארוך בשווקים וברחובותיה, סיימנו מסע מוצלח בעיר הנמל, ומיהרנו לשוב לקהיר. חזרנו למלון. אני נפרדתי מבני לוויתי עימם נסעתי לדמנהור ולאלכסנדריה, פניתי למלון שם ציפו לי שני חבריי שנותרו בקהיר. הם סיפרו לי שהכינו לי "הפתעה". הם קנו כרטיסים להצגה שהתקיימה בסמוך ומבקשים שאצטרף אליהם. אמרתי להם שימתינו. אני עולה לחדר להתקלח ואח"כ אבוא. יצאתי מהמקלחת, ואני נח מעט מהדרך.

כאן מספר אילוז על החוויה המטלטלת והמדהימה שעבר: "לפתע, אני רואה דמות הדורה, לבושה בלבן, היא מתקרבת אליי ואז מנסה לחנוק אותי. זה לא היה דמיון אלא מציאות מוחשית ומפחידה. הדמות ההדורה לחצה שוב ושוב על הגרון, ואני חש נחנק. נסתי כל עוד נפשי מהחדר. ירדתי במהירות למטה, ללובי של המלון, לחברים שציפו לי. הם ראו שאני לבוש רק חלקית. מרוב פחד לא הספקתי ללבוש את כל בגדיי. לא סיפרתי להם מאומה מההתרחשות המטלטלת שחוויתי. רק אמרתי שאני עייף מהמסע ואני חוזר לחדרי. הם המשיכו להצגה ואני רועד בכל גופי, חושש לחזור לחדרי. בסופו של דבר אותה חוויה לא חזרה על עצמה שוב. אבל מי שחשב שחייו של אברהם אילוז יחזרו לשגרה - פשוט טעה.

"לא חזרתי להיות אותו בן אדם, הוא מעיד על עצמו. ניהלתי עסק של אלומיניום באזור השוק ברמלה אבל כוחותיי לא היו איתי. הייתי כבר נשוי עם שני ילדים. אשתי שתחי' נדהמה לראות את

המשך בעמוד הבא...

בעלה קומל מול עיניה. פקדו אותי כל מיני כאבים ותחושות, רצנו לרופאים ולבדיקות אך אלו שילחו אותי הביתה בטענה שאני בריא לגמרי וחוץ מלרשום לי כדורי הרגעה לא היה להם מה להציע. מצבי רק הלך והחמיר. באותה עת לרגל מצבי עברתי לגור בבית הוריי ברמלה שם נחשפה משפחתי המורחבת למצבי. כולם דאגו לשלומי אך אין מושיע. סבי, עליו השלום רבי מרדכי טובול ע"ה מאשקלון, אב־אמי, היה בן עירו של ה"באבא סאלי" במרוקו. כשאמי סיפרה לו שאברהם לא מרגיש טוב, הוא הציע לי מיד לבוא לנתיבות, אל מעונו של ה"באבא סאלי" מרן סידנא רבי ישראל אבוחצירא זי"ע. הוא לא דרש ממני כלום, למרות שהייתי רחוק מהדת, רק המליץ שאבוא אל הבאבא סאלי מצויד באמונה חזקה".

אילוז נעתר לבקשה. למרות הריחוק מהדת - עדיין בער בו הניצוץ היהודי שמאפיין את כל יוצאי יהדות מרוקו ועדות המזרח. "אמרתי לעצמי, מה יש לי להפסיד. הכאבים היו בלתי נסבלים, הן ברמה הפיסית והן נפשית. נסענו לאשקלון, יחד בני המשפחה, אספנו את סבי, ר' מרדכי טובול, ומשם יעדנו היה לנתיבות. רק הגענו, חשתי שאני קורס. למראה התור הארוך שהשתרך וים האנשים שגדשו את מבואות הבית, הבנתי שניאלץ להמתין זמן רב. אמרתי לאמי בחוסר אונים אני הולך הביתה. אבל סבי ז"ל, לא וויתר. "מה אתה ממהר, תישאר פה", הוא פקד עלי, ובינתיים הפעיל את קשריו בבית הצדיק. הוא ביקש מהשמש להודיע "בקודש פנימה" שמרדכי הנגר מהעיר ארפוד נמצא כאן. הסבא, מספר אילוז, הכיר את משפחת אבוחצירה, ובפרט את ה"באבא סאלי" בעיר ארפוד. הסתבר שהם גרו בשכנות ולסבא נשתמרו מאותה תקופה סיפורי נפלאות מלילות השבת בהם היו יושבים אחרי הסעודה במחיצת הצדיקים לבית אבוחצירה ומענגים את השבת בקדושה ובטהרה. בינתיים, מספר אילוז, ה"באבא סאלי" שמע שסבי ממתין בחוץ, הוא מיהר לקרוא לנו. הוכנסנו כבני מלכים והרבנית סימי, אשת חבר, כיבדה אותנו כנהוג בביתו של ה"באבא סאלי" בתקרובת עשירה: עוגיות, ערק ותה. נקראנו אל חדרו של הבבא סאלי. סבי כמובן לא ידע מה הסיפור שלי. הוא לא ידע על החוויה המטלטלת שחוויתי במצרים. הבאבא סאלי שואל את סבא מה הבעיה? "הוא לא מרגיש טוב", השיב סבא. הבאבא סאלי הורה להכניס אותי. ואז הוא אומר לי במרוקאית בקול רך: "בני, מה יש לך?" "אל תדאג", הוסיף בלשון קדשו, "הכל יהיה בסדר!" ואז הניח את ידיו הקדושות על ראשי. שפתיו לחשו במשך דקות ארוכות, ואז, הוא נגער לפתע, ושואל: היית במצרים?" הוא שוב השתתק והמשיך לדבר בלחש במשך רגעים ארוכים. הוא העניק לי בקבוק מים כדרכו בקודש ואז הוא אומר לי: תברך על המים ותצא החוצה. אתה בריא אין לך שום דבר!" הוא ביקש להישאר לבד עם סבא ואמר לי שאמלא מפעם לפעם את הבקבוק במים כל פעם שארצה לשתות".

הבאבא סאלי ידע הכל

אילוז חש בצאתו כאילו "נולד מחדש". "חשתי כמו תינוק שריאותיו התחילו לנשום אוויר צח ונקי. כל הכאבים הפנימיים, התחושות הקשות נעלמו כלא היו. ה"באבא סאלי" פעל עבורי כפי ששום רופא לא הצליח לפעול. שבתי להיות כפי שהייתי קודם - הכל נעלם לגמרי. שבנו יחד עם סבי רבי מרדכי לביתו באשקלון. תוך כדי לגימת התה אני שואל את סבא מה היה תוכן השיחה למה התעכבת? סבא סיפר לי שהבאבא סאלי נאלץ להסיר ממני את הקפידה שהייתה מוטלת עלי כתוצאה מזלזול מזקנו ה"אביר יעקב" זי"ע. הייתי בהלם. הבאבא סאלי ידע הכל. למרות שלא סיפרתי מאומה ממה שעבר עלי שם, במצרים. הבאבא סאלי אמר לי שהיה עליך קטרוג גדול. היית בדמנהור, כך הוא סיפר, ולא נכנסת אפילו להתפלל על ציונו הקדוש. הקפידה של אותו צדיק וקדוש, כך סיפר, היא זו שגרמה לכל הייסורים שחווית. הבאבא סאלי התאמץ מאוד, להעתיר ולבקש מזקנו הקדוש שלא יקפיד עליך. סבא הראה לי את התמונה המיוחסת לרבי יעקב אבוחצירה. חשתי קופא על מקומי. הלא זה הוא הישיש בעל הצורה שרצה לחנוק אותי אחר המסע לדמנהור.

סבא הביט עלי ופסק: ברגע שהבבא סאלי הסיר את הקפידה הכל שב לקדמותו. חזרנו לרמלה, מספר אילוז, אני חזרתי לעסק, שבתי לקיים חיי שגרה, וכל זאת לאחר שה"באבא סאלי" פעל עבורי ישועה".

אך למרות החוויה הרוחנית העזה שחווה, אברהם אילוז עדיין לא שב בתשובה. עוד היו צריכים לחלוף יותר מעשור שנים, עד שאילוז יחזור אל המקורות לאחר ביקור שורשים שעשה בתחילת שנות ה־90 במרוקו, שם לדבריו חווה הארה רוחנית. אברהם אילוז השלים כליל את המהפך הרוחני, הוא חבש כיפה לראשו והפך לשומר מצוות קלה כבחמורה. מאז הוא זכה לשוב ולפקוד את ציונו של ה"אביר יעקב" בדמנהור 8 פעמים. "ב"ה התיקון היה מושלם. זכיתי להיות ממארגני ההילולות במקום וגם ערכתי לא מעט סעודות בציונו הקדוש. ואז הגיע השלב השני. אילוז מתאר בלשונו הציורית והקולחת: "תראה מה זה בורא עולם! הוא סיבב הכל על מנת שאגיע למצרים, שמרן רבי יעקב אבוחצירה יקפיד עלי ואחזור לארץ ועדיין לא זכיתי לחזור בתשובה - רק לאחר כעשור אני שב למקורות ואז אני מחפש בית כנסת כלבבי ברמלה, אני הולך לביכ"נ להתפלל ופתאום מתברר לי לתדהמתי שזה בית כנסת על שם רבי יעקב אבוחצי־רה "קהילות יעקב"! סגירת המעגל הייתה מושלמת: אילוז התערה בטבעיות במקום ותוך זמן קצר התמנה לגבאי בית הכנסת. לאחר שמתפללי "קהילות יעקב" הפצירו בו ליטול על עצמו את התפקיד. אילוז לא שקט על שמריו. הוא הפיח רוח חיים בביכ"נ שלאחר תקופה של התדלדלות והתמעטות המתפ־ללים פרח ושגשג וקול התורה נשמע בו ברמה ברצף כבר שני עשורים.

בית הכנסת, לדברי אילוז, קיים למעשה יותר מארבעים שנה. הוא נוסד ע"י צעירים מקומיים, יוצאי צבא בעיקר בני מרוקו ועיראק. לפני כן פעל שם במשך שנים כחדר אוכל של בית ספר הממלכתי דתי "נווה שלום". בית הספר נסגר לימים וחדר האוכל ששכן במבנה נושן חד־קומתי צמוד לבית הספר הפך לבית כנסת מפורסם. מיקומו במרכז העיר ברחוב סמולנסקי 10 פינת רח' אגוזי מול העירייה הפכה אותו לאחד מהידועים בסביבת רמלה ושיעורי תורה נלמדים בו לרוב מדי ערב. בית הכנסת כאמור כונה "קהילות יעקב" על שם שני הצדיקים הגדולים: רבי יעקב

המשך בעמוד הבא...

אבוחצירה והרב יעקב ישראל קנייבסקי, והוא גם זכה להפוך למוקד של קירוב כשהרב שטיבל מבני־ברק קבע את מקומו באותה תקופה ברמלה, כשהוא מקרב רבים וטובים לתורה וליהדות. עד היום, מעיד אילוז, הרב שטיבל מוגדר כמנהיג הרוחני של המקום. למרות שחזר ברבות הימים לבני ברק לאחר פעילות מבורכת של שנים ברמלה המתפתחת. העדרו של רב קבוע לביהכ"נ לא מפריעה למקום לשגשג ולהצליח. הכתובת הרוחנית שלנו, היא הרב יעקב אבוחצירה רב קהילות הספרדים ברמלה ונכדו של ה"באבא חאקי" שפוקד את ביהכ"נ מפעם לפעם כשלו עצמו בית כנסת נכבד "אשל אברהם" ומוסדות הממוקמים אף הם ברמלה".

"ככלל, מספר אילוז, במשך כל ימות השבוע, פוקדים את ביהכ"נ שורה ארוכה של רבנים וצורבים צעירים ומוסרים שיעורים מדי ערב במסגרת ה"כולל ערב" שייסדתי במקום. סדר יומו של ביהכ"נ מתחיל ברבע לשבע בבוקר בתפילת שחרית. אחר הצהריים באזור השעה ארבע לפי שעון חורף, מתקיימת תפילת מנחה וערבית, ולאחר מכן סדרה של שיעורים הידועה לכל תושבי האזור. ביום א' נמסר השיעור ע"י הרה"ג ר' אברהם דמרי בנושא הלכה. ביום ב', מתקיים שיעור מרתק בנביא ע"י הרה"ג עוזי עמר מרחובות, מג"ש מישיבת הדרום, ביום ג' מוסר הרה"ג רבי יחזקאל תומר שיעור בענייני פרשת השבוע ומוסר, ביום ד' מוסר הרה"ג ר' אברהם טפירו שיעור ב"עין יעקב" וביום ה' מוסר הרה"ג רבי אייל שיעור עיוני במסכת שבת. במוצ"ש לפי שעון חורף, מוסר הרב שמואל יצחקי שיעור עיוני בגמ' ביצה.

ככלל, אילוז, למרות חברותו בעירייה ושלל התפקידים שמילא במהלך השנים, ביהכ"נ קודם עבורו לכל. "אנחנו מטפלים בכולם. אבלים מוצאים כאן כתובת ראויה בשעת אבלם, אזכרות נעשות כאן לרוב והכל בקירוב לבבות ובאחדות מופלאה. ביהכ"נ גם מגיש שתייה וכיבוד לכל האורחים והפוקדים את המקום. העובדה שבית הכנסת ממקום באזור מרכז העיר, הופכת אותו לנגיש מאוד, בעיקר בשבתות ובחגים", מציין אילוז.

מעברו של אילוז לחיים הציבוריים היה כמעט טבעי. "לפני כעשור", הוא מספר, "פנה אליי ידידי הטוב, הזמר בני אלבז, בעצמו חבר עיריית רמלה וביקש שאצטרף לרשימת ש"ס לעירייה. הסתפקתי, אומנם עסקתי בענייני ציבור, פעלתי רבות קודם בנושאי גמ"ח אבל למה שאכנס לפוליטיקה ולתככים? אבל בני המשיך להפציר בי. עלינו למרן הגאון רבי עובדיה יוסף זצוק"ל לירושלים כדי לקבל את הכרעתו הקדושה. אני זוכר כמו עכשיו את תחושת הרוממות כיצד אני ניצב מולו ושוטח את ספקותיי לפני הענק שבענקים. "אני מנהל כולל, סיפרתי למרן, וגם במקביל גבאי בית כנסת, מה לי ולחיים הפוליטיים בעירייה? תהיתי לפניו. מרן הגר"ע חייך ואז הוא נתן לי שתי סטירות והוא פוסק ומכריע נחרצות: "מזה ומזה" כשהוא מתכוון כמובן לפסוק "מזה ומזה אל תנח ידך", היינו, תתעסק גם בענייני הקודש, בבית הכנסת ובשיעורי תורה, וגם בענייני ציבור, אדרבה, לך בכוחך זה ותסייע ותעזור לציבור הקדוש במסגרת החיים המוניציפאליים. זה התרחש בשנת תשס"ד, אז הייתה הקדנציה הראשונה של אילוז בעיריית רמלה. לאחר מכן הוא הפתיע כשנבחר שוב לקדנציה נוספת. במהלך שני הקדנציות מילא אילוז שורה של תפקידים עירוניים ביניהם: יו"ר אגף תרבות תורנית, איכות הסביבה, ונפגעי הסמים. גאוותו הגדולה היא על חלקו בהקמת צופרי השבת שמנעימים בשירים מדי כניסת שבת את אוזני תושבי רמלה ומבשרים לציבור כי הנה הגיע זמן הדלקת הנרות. 10 מערכות כאלה, מסכם אילוז בסיפוק, הקמתי מאז נכנסתי לעירייה לפני כ־11 שנה. אילוז נבחר בקדנציה האחרונה והשלי־שית ברשימת "הליכוד" של מיכאל וידל למועצת העיר. הוא אומנם נותר לפני כשנה - עם סיום מערכת הבחירות באופוזיציה יחד עם וידל. וידל שהיה מועמד לראשות העירייה לא הצליח לכבוש את ראשות העיר. אבל למרות הכל, הוא לא מרפה לרגע וממשיך לסייע ולפעול בכל התחומים כפי שהורה לו זקן בשעתו, מרן הגר"ע יוסף: "מזה ומזה אל תנח ידך".

* הסיפור ראה אור בירחון הנפלא "מקדש מעט". כתב: משה כהן.

שביבים / שאול שיף

מרימים יד על נשותיהם

בימים אלה התקיים ברעננה ערב לכבוד עמותת "בת מלך", המפעילה שני מקלטים עבור נשים מוכות חרדיות ודתיות. נדהמתי מהיקפה של התופעה, שחוצה מגזרים בכלל אוכלוסיית שומרי מצוות. תמיד סברתי, כי את התופעה הזאת ניתן למגר רק על ידי חשיפת שמות הבעלים בבתי הכנסת ובקהילה, כאשר טרם פרסום יוזהר הבעל פעם אחת בלבד מפי אישיות רבנית, כי זה מה שיקרה אם ימשיך במעלליו. יכולתם של הפושעים הללו לשרוד - נובעת אך ורק מהצנעת מעשיהם. הכרתי אישה חרדית מוכה, שאסרה על בני ביתה לספר להוריה ולבני משפחתה הקרובים על פשעי בעלה, והוא המשיך ברשעתו בחסות אשתו, והיה נכבד וחשוב בקהילה... שלא ידעה דבר על מעשיו.

ומהו דינו של בעל המכה את אשתו?

איסור ההכאה אמור לגבי כל אדם מישראל, אולם אנו מוצאים חומר מיוחד ביחס לאשתו של אדם.

בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (פראג, ח"ד, סימן תתקכז) כותב (ע"פ ב"ק לב, א), כי אסור לאדם להכות את אשתו, ואם הוא מכה אותה תדיר "כופין אותו להוציאה". הוא מוסיף, שהדבר אף חמור ממכה את חברו: "ועונשו גדול ממכה חברו, כי היא יושבת לבדה ודמעתה מצויה". במקום אחר (קרימונה, ח"ג, סימן רצא) הוסיף המהר"ם מרוטנבורג, שאם אסור להכות אדם אחר, קל וחומר שאסור להכות את אשתו, שהרי הבעל צריך לכבד את אשתו "יותר מגופו".

בשו"ת בנימין זאב (סימן פח) כותב, שגזרו חרם נגד כל אדם שהיכה את אשתו: "יש מבנות ישראל צועקות על זה ואינן נענות... לכן גזרנו

בתוקף גזרה ואלה על כל בר ישראל ליכנס בחרם... שלא להכות אשתו... כי לא יעשה זאת בישראל".

חומרת עוון זה נפסקה ברמ"א (אבן העזר קנד, ד): "איש המכה אשתו, עבירה היא בידו כמכה חברו. ואם רגיל הוא בכך, יש ביד בית דין לייסרו ולהחרימו ולהלקותו בכל מיני רידוי וכפייה, ולהשביעו שלא יעשה עוד". הרמ"א אינו מזכיר את הדין של כפיית גט במקרה זה, ויש לציין, כי שאלה זו סבוכה, שכן כפייה בגט במקום שאין לכך מקום על-פי דין יכול להביא לידי גט פסול.

(מתוך אתר "דין")

הקלטת של ר' שלמה זלמן אויערבך

בספר "הליכות שלמה", בפרק 13 סימן י"ט, הערה ע"ב מסופר:

בישישותה המופלגת, (אשר על שולחנה היה סמוך כל שנותיה, והיא עם בעלה ר' אריה לייב רוחמקין כיבדוהו באופן נעלה ומיוחד במינו) כבדו עיניה מזוקן של חמותו הצדקת של רבי שלמה זלמן אויערבך, ולא יכלה עוד לקרוא מתוך ספר תהלים את פרקי היום כהרגלה. התיישב הרשז"א ליד מכשיר הקלטה וקרא את ספר התהילים פרק אחר פרק בקול נעים ובהשתפכות הנפש. והייתה חמותו שומעת את קולו מתוך מכשיר ההקלטה ואומרת עמו מלה במלה את פרקי התהילים דבר יום ביומו.

רפואה לעיניים עיוורות

בספר "רפואה וחיים מירושלים" שכתב הרב יצחק בר אליעזר, עמ' נ"ב סימן ח', מובא:

לכהיות עיניים - יקח עין ימין של קיפוד וישרוף וידוק לעפר והיה לאבק ויכחול עיניו ג' לילות. בדוק ומנוסה.

ובספר "אמת ואמונה" של הרב יוסף צובירי, הרב הראשי ליהדות תימן בתל אביב והסביבה, כתוב בסימן ו': למי שעיניו חשכות, יכחל עיניו בכבד של עורב ויירפא מיד.

בזכות חסד שעשה עם עיוור

בספר "אורך ימים" על המצוות המסוגלות לאריכות ימים, עמ' תל"ב, מובא הסיפור הבא:

בתקופה שלמד ר' חיים קרייזווירט זצ"ל (רבה של בלגיה וענק במקצועות התורה) בישיבה, היה שם איש עיוור שמחוסר כל נאלץ לשכב על הרצפה. ר' חיים ריחם עליו ונתן לו את מיטתו, ואילו הוא עצמו שכב לישון על הרצפה. והנה אחרי זמן הגיעו הנאצים לישיבה והעלו את האסירים אחד אחד למשפט קודם שהוציאו אותם להורג בירייה. כשהגיע תורו של ר' חיים גזר עליו השופט גזר דין מוות. ר' חיים ידע שעד המוות נותרו לו שתי דקות בלבד. הוא ניצל אותן בתפילה ובקשה בבכי לבורא עולם: "זכור נא לי זכות זו שעשיתי חסד עם האיש העיוור כשנתתי לו את מיטתי ושכבתי לישון על הרצפה". ופתאום פנה אליו השוטר שנצטווה לירות בו ואמר לו: "אתה אדם כל כך נאה, חבל עליך. ברח! ואני אעשה כאילו אני יורה בך ומחטיא את המטרה". וכך היה. ר' חיים ברח וניצל. וכשסיפר זאת הוסיף: "התורה שלמדתי בחיי, כולה בזכות אותו מעשה חסד שעשיתי עם העיוור. צא וראה מה גדול כוחו ומה רב שכרו של מעשה חסד."

(כל 3 הקטעים האחרונים הועתקו מספר הסומא)

בסוד שיח
כשם שפרצופיהם שונים
כך דעותיהם שונות

עיצוב ועריכה גרפית:
גיל ויין עיצוב גרפי
אימייל. gilwein26@012.net.il

נשמח לקבל תגובות
והערות מהקוראים
בדואייל: besod@013net.net